

DĚJINY
POLITICKÉ FILOZOFIE

Vladař
Niccolò Machiavelli



KAROLINUM

VLADAŘ

Niccolò Machiavelli

Z italského originálu *Il Principe* přeložil, k vydání připravil
a komentáři opatřil Jan Bíba.

Recenzovali: Mgr. Martin Pokorný, Ph.D.
PhDr. Magdalena Žáčková, Ph.D.

SEKYRA
FOUNDATION

Vydání knihy bylo podpořeno nadací
The SEKYRA FOUNDATION.

Edici Dějiny politické filozofie řídí Milan Znoj a Jakub Jinek.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2022
Redakce Adéla Petruželková
Mapy Jaroslav Synek
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
V tomto překladu vydání první

© Univerzita Karlova, 2022
Translation © Jan Bíba, 2022
Commentary © Jan Bíba, 2022
Maps © Jaroslav Synek, 2022

ISBN 978-80-246-4352-6
ISBN 978-80-246-5163-7 (pdf)
ISBN 978-80-246-5165-1 (e-pub)
ISBN 978-80-246-5164-4 (mobi)



Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Poděkování	/9
Poznámka překladatele	/11
Seznam zkratk	/13
Předmluva	/15
Historická situace Florencie, Machiavelliho život a kom- pozice <i>Vladaře</i>	/16
Machiavelli a politická věda	/25
Machiavelli a machiavelismus	/30
Cesare Borgia jako příklad mimořádného panovníka	/32
Politická teorie občanského vladařství	/36
Výběrová bibliografie	/41
Chronologie Machiavelliho života	/45
Mapa Itálie na konci 15. století	/47
Niccolò Machiavelli: Vladař	/49
Niccolò Machiavelli zdraví vznešeného Lorenza Medicejského	/51
I. Jaké jsou druhy vladařství a jak se získávají	/53
II. O dědičných vladařstvích	/55
III. O smíšených vladařstvích	/57
IV. Z jakých příčin se Dareiova říše, jež byla dobytá Alexandrem, nevzbouřila po smrti Alexandrově proti jeho následovníkům	/67

- V. Jakým způsobem by se mělo vládnout městům
či vladařstvím, která před tím, než byla dobytá,
žila podle vlastních zákonů /71
- VI. O nových vladařstvích, která se získávají
prostřednictvím vlastních zbraní a zdatnosti /73
- VII. O vladařstvích, která se získávají pomocí cizího
vojska a fortuny /79
- VIII. O těch, kteří došli k vladařství páchaním
hanebností /89
- IX. O občanském vladařství /95
- X. O tom, jak by se měly měřit síly všech
vladařství /101
- XI. O církevních vladařstvích /105
- XII. Jaké jsou druhy vojsk a o žoldněřských
armádách /109
- XIII. O vojscích pomocných, smíšených a vlastních /115
- XIV. O tom, co přísluší vladaři ve vztahu k vojsku /119
- XV. O věcech, pro něž jsou lidé, a obzvláště vladaři,
chváleni nebo haněni /123
- XVI. O štědrosti a šetrnosti /125
- XVII. O krutosti a milostivosti, a zda je lepší být milován,
nebo obáván /129
- XVIII. O tom, jakým způsobem mají vladaři dodržovat
dané slovo /133
- XIX. Jak se vyhnout nenávisti a opovržení /137

- XX. Zda pevnosti a mnohá další opatření, která vladaři často činí, jsou užitečná či škodlivá /147**
- XXI. Jak si má vladař počínat, aby si získal vážnost /153**
- XXII. O vladařových tajemnicích /159**
- XXIII. Jak se vyhnout pochlebovačům /161**
- XXIV. Proč italští vladaři ztratili svou vládu /163**
- XXV. Kolik moci má Fortuna v lidských záležitostech a jakým způsobem je možné jí čelit /165**
- XXVI. Výzva k dobytí Itálie a jejímu vykoupení prostřednictvím jejího osvobození od Barbarů /169**
- Přílohy /173
- Dopis Vettorimu o kompozici *Vladaře* /173
- Palleschiům /178
- Popis způsobu, jehož užil vévoda Valentino, aby zavraždil Vitellozza Vitelliho, Oliverotta z Ferma, Signora Pagola a vévodu Orsiniho z Graviny /181
- Nápady sepsané v Perugii pro Soderiniho /188
- Glosář /193
- Summary /203
- Jmenný rejstřík /205

PODĚKOVÁNÍ

Moje poděkování patří především Monice Štefkové, která opakovaně pročetla různé verze překladu a upozornila mě na řadu jeho problematických míst. Bez její pomoci by tento překlad vůbec nemohl vzniknout. Sluší se doplnit, že za nedostatky konečné verze jsem však odpovědný jenom já sám.

Dokonalý překlad není možný. Tuto pravdu výstižně vyjadřuje italské rčení *Traduttore traditore* (Překladatel zrádce). To samozřejmě platí i o tomto překladu. Každý překlad je interpretací a každý překladatel se musí mimo jiné rozhodnout, z jaké perspektivy bude k překládanému textu přistupovat. Machiavelliho *Vladař* takových perspektiv nabízí hned celou řadu: je možné k němu přistupovat jako k historickému dokumentu, beletristickému dílu či jako k souboru skandálních historek a doporučení. Perspektiva, z níž k *Vladaři* přistupuje tento překlad, je perspektivou politické teorie. Ta určuje nejenom podobu samotného překladu, ale i výběr příloh a podobu doplňujících komentářů.

Jako základ pro překlad *Vladaře* jsem použil edici Rinalda Rinaldiho v *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio, Dell'arte della guerra e altre opere* I, UTET Libreria, Torino 2006. Přihlížel jsem také k edici Gabriela Pedully v *Il Principe. Edizione del cinquecentennale*, Donzelli Editore, Roma 2013.

Pro překlady *Popisu způsobu* a *Palleschiùm* jsem použil edici Alessandra Montevocchiho v *Istorie Fiorentine e altre opere storiche e politiche*, UTET Libreria, Torino 2007.

Při překlad *Dopisu Vettorimu* a *Nápadů* jsem vycházel z *Machiavelli: Tutte le opere* v edici Maria Martelliho, Sansoni S.P.A., Firenze 1971.

SEZNAM ZKRATEK

FL – *Florentské letopisy*

R – *Rozpravy o prvních deseti knihách Tita Livia*

UV – *Umění válečné*

V – *Vladař*

Římské číslice označují knihy, arabské jednotlivé kapitoly.

Machiavelliho *Vladař* je kniha, která si získala zvláštní postavení. Jedná se zřejmě o nejznámější dílo politické teorie vůbec, o dílo, jež je známo i lidem, kteří jsou vůči této disciplíně jinak zcela lhostejní. Je také dílem, které se těší zřejmě nejhorší pověsti, o čemž svědčí slovo machiavelismus, jež zdomácnělo jako označení amorální a bezskrupulózní politiky. A zároveň je dílem nejzáhadnějším – i po více než půl tisíciletí od svého sepsání provokuje mezi politickými teoretiky a historiky politického myšlení debaty o svém pravém významu, o tom, co byl Machiavelliho pravý záměr při jeho sepisování.

Italský filozof Benedetto Croce kdysi o Machiavelliho díle řekl, že je záhadou, kterou se nikdy nepodaří vyřešit. S tím lze v mnohém souhlasit. Na záhadách je nejvíce fascinující skutečnost, že žádný pokus o jejich vyřešení si nemůže úspěšně nárokovat to, že by byl konečný, jelikož k podstatě záhad patří, že se vždy vzpírají definitivnímu výkladu či interpretaci. To platí i pro následující výklad Machiavelliho *Vladaře*, který může být jenom jednou z mnoha možných interpretací. Mé čtení vychází z několika předpokladů. Hlavním z nich je přesvědčení, že interpretace historického textu vyžaduje vzít v potaz jeho dobový kontext a že pravý význam textu se odhaluje ve vztahu mezi jeho autorem a adresátem či dedikantem. V první části předmluvy se tedy zaměřuji na popis historického kontextu a na okolnosti vzniku *Vladaře*. V následujících částech nabízím ve vztahu k historickému kontextu jak výklad několika uzlových bodů Machiavelliho myšlení, tak se pokouším o naznačení jednotící myšlenkové linie, která by propojovala *Vladaře* s dalšími Machiavelliho díly.

HISTORICKÁ SITUACE FLORENCIE,
MACHIAVELLIHO ŽIVOT A KOMPOZICE VLADAŘE

Dne 1. září 1512 bylo možné spatřit, jak ulicemi Florencie prochází osamocený muž. Na první pohled na tom nebylo nic nápadného. Vždyť ulice renesančního velkoměsta, jakým Florencie tehdy byla, tepaly životem a onen muž oblečený do tradičního florentského oděvu se ani nevymykal svým vzezřením. I nepřítel bystrý pozorovatel si však zakrátko musel všimnout toho, že krok onoho muže byl poněkud váhavý, příliš obezřetný. To bylo způsobeno jednak tím, že Florencii musel opustit jako patnáctiletý mladík a nyní do tohoto města vstoupil poprvé po osmnácti letech. Nejenže vzpomínky po takové době vyblednou, ale i město samo se změnilo. To však, zdá se, nebyla jediná příčina oné váhavosti a ostražitosti. Tou druhou byly reakce přihlížejících. Přestože se onen muž pohyboval po městě bez doprovodu, neozbrojen a v ničem se neodlišoval od mnoha dalších, každý jeho krok vyvolával rozruch: byl bedlivě pozorován, kolemjdoucí se za ním otáčeli, někteří mu uctivě uhýbali z cesty, jiní zatínali pěsti a s nevolí sledovali každý jeho krok. Významné historické události na sebe někdy berou zcela nenápadnou podobu. To byl i tento případ. Tím mužem totiž byl Giuliano de' Medici a onou historickou událostí návrat Medicejských do Florencie. Mezi přihlížejícími byl nepochybně i jistý Niccolò Machiavelli, tajemník druhého kancléřství, který v tuto chvíli ještě nemohl tušit, k jak dramatickým změnám v jeho životě tato událost povede a že se stane bezprostřední příčinou sepsání *Vladaře*, jehož bude právě onen Giuliano prvním zamýšleným dedikantem.

Giuliano byl vyslán jako zástupce svého rodu, aby dokončil to, co před pár dny začala španělská vojska vyplněním Prata, malého města nedaleko Florencie. Lidová republika zastupovaná doživotním gonfaloníerem Pierem Soderinim měla padnout a místo ní se vlády ve Florencii měli chopit opět Medicejští, tak jak tomu bylo mezi léty 1434–1494. Rod Medicejských, bohatých florentských bankéřů, byl po dlouhá desetiletí neformálním vládcem Florentské republiky. Florencie si i během jejich vlády sice zachovávala republikánské zřízení, ale to bylo díky bohatství Medicejských a jejich klientelistické síti zcela ochromeno. Stejně tomu mělo být

i do budoucna a zde se úsilí Medicejských protíná s životem Niccola Machiavelliho.

Postup Medicejských ve snaze získat si a udržet moc ve Florencii nelze pochopit bez hlubších souvislostí, je nutné vzít v potaz nejen politické a sociální konflikty v samotné Florencii, politickou situaci celého Apeninského poloostrova, ale i politický kontext celého středomoří a evropského kontinentu. Turecká expanze do Malé Asie a na Balkánský poloostrov vedla nejenom k definitivnímu zániku zbytků Byzantské říše (1453), ale ohrozila i obchodní zájmy mocné Benátské republiky. Benátkám proto nezbývalo nic jiného než expandovat do italského vnitrozemí. Tato expanze hrozila podvrátit systém italských států, a proto spolu významné italské mocnosti (Milano, Neapolské království, Florencie a později i Benátky) roku 1454 uzavřely mírovou smlouvu v Lodi. Tato smlouva stabilizovala poměry v severní Itálii, vedla k vytvoření systému rovnováhy moci a omezovala mocenské ambice dalších hráčů na italské politické scéně.

Uzavření míru z Lodi přineslo politickou stabilitu a zahájilo období kulturní a hospodářské prosperity Itálie. Bylo to období nevídaného kulturního vzmachu a rozkvětu, ale také období, kdy kvůli dlouhému míru začala upadat vojenská připravenost italských států a kdy se definitivně prosadily žoldnéřské armády, které Machiavelli tak vytrvale kritizoval. Toto oslabení se tragicky projevilo v roce 1494, když francouzský král Karel VIII. vpadl se svým vojskem do Itálie. Tím se dostáváme k dalšímu důležitému vnějšímu faktoru ovlivňujícímu italské dějiny, totiž k formujícím se evropským národním státům, jako byly Francie a Španělsko, kterým rozdrobená Itálie nemohla čelit a pro svou slabost se tak stala místem a předmětem jejich zápasu.

Přestože Karlovo italské dobrodružství trvalo pouze necelý rok, zanechalo v italských dějinách a politice nerasmazatelné stopy. Vyvolalo zájem na politickém sjednocení Apeninského poloostrova, které se stalo jedním z ústředních motivů italského politického myšlení, a vedlo i ke změně režimu v samotné Florencii. Jak jsem již naznačil výše, Florencie byla od roku 1434 díky vlivu a moci Cosima de' Medici vladařstvím s republikánskými institucemi, které byly stále více oslabovány

a nahrazovány klientelistickou sítí, jež kolem sebe Medicejští budovali. Tento režim se však potýkal s narůstajícími vnitřními konflikty, které se začaly projevovat obzvláště po smrti Cosimova vnuka Lorenza I. de' Medici v roce 1492. Tyto konflikty probíhaly kolem dvou linií: v první řadě mezi jednotlivými frakcemi florentské městské aristokracie či oligarchie, tzv. *ottimatiù* mezi Medicejskými a jejich stoupenci na jedné straně, a odpůrci Medicejských z řad dalších aristokratů na straně druhé.¹ Druhá konfliktní linie šla po třídní ose, mezi městskou aristokracií na jedné straně a střední (*populo minuto*) a nejnižší (*plebe*) třídou na straně druhé. Lorenzův dědic, jeho syn Piero de' Medici, neprokázal diplomatické a politické schopnosti svého otce, což vedlo k eskalaci obou těchto konfliktů. Definitivní konec Pierova režimu uspíšil příchod Karla VIII. do Itálie. Karel vpadl do severní Itálie s dvaceti tisícovou armádou a moderní výzbrojí (děla, palné zbraně), s níž se italské armády nemohly měřit. Karlův postup na Neapolské království, které bylo jeho hlavním cílem, tak (aspoň ze začátku) probíhal velmi hladce. Machiavelli v této souvislosti mluví o tom, že Karlovi k dobytí Itálie stačila pouze křída, s níž byly označovány domy, v nichž Karel během svého tažení na jih ubytovával své vojáky. Piero de' Medici, vyděšen Karlovým postupem, se mu bez konzultace s dalšími představiteli Florencie a bez jakékoli oficiální pravomoci vzdal a odevzdal mu navíc některé florentské pevnosti. Tím si proti sobě definitivně popudil florentské obyvatelstvo, a přesto, že se jej Karel VIII. pokoušel dosadit zpět k moci, musel uprchnout z města.

Po pádu Medicejských bylo ve Florencii obnoveno republikánské zřízení. Do jeho čela se postavil dominikánský mnich Girolamo Savonarola. Savonarola proslul především svými plamennými kázáními, v nichž kritizoval tehdejší církev, její představitele a předvídal některé historické události (například i vpád Karla VIII.). Popularitu získal i jako člen florentské delegace, která odmítla Karlovy návrhy na návrat Piera de' Medici do Florencie. Savonarolův režim se opíral především o moc nižších vrstev a představoval do té doby nejinkuzivněj-

¹ Nejznámějším projevem tohoto konfliktu bylo tzv. spiknutí Pazziů z roku 1478. Machiavelli jej podrobně líčí v *FL VIII.* 1–9.

ší florentský režim. Savonarola se zasadil o vznik Velké rady (*Consiglio Grande*) jako hlavního legislativního orgánu Florentské republiky, na němž mohly participovat zhruba 3000 florentských občanů. Jeho režim se však udržel jen po dobu čtyř let. Roku 1498 byl zatčen, mučen, oběšen a jeho tělo bylo nakonec spáleno na hranici. Příčiny Savonarolova pádu byly dvě. První z nich byla skutečnost, že se dostal do sporu s papežem a církevní hierarchií ohledně svatokupectví, což vedlo k jeho exkomunikaci a k uvalení interdiktu na Florencii. Druhou příčinou byla postupná ztráta podpory ze strany florentského obyvatelstva, které přestávalo věřit Savonarolovým předpovědím, a navíc čím dál více odmítalo asketický životní styl, který mu vnucoval. Pro Machiavelliho, jak píše v 6. kapitole *Vladaře*, se Savonarola stane příkladem neozbrojeného proroka – proroka, který musí padnout proto, že nemá prostředky, jimiž by přiměl občany, kteří mu přestali věřit, aby mu uvěřili prostřednictvím síly.

Savonarolův pád vedl k reformě republikánského režimu, která se snažila vyvážit síly městské aristokracie a nižších vrstev. Ve spojitosti s tímto režimem se také poprvé objevuje jméno Niccola Machiavelliho. Machiavelli se totiž krátce po pádu Savonarolova režimu stává ve svých devětadvaceti letech tajemníkem druhého kancléřství. Druhé kancléřství se zabývalo především otázkami zahraniční politiky a vojenství. Vzhledem k tomu, že kvůli snaze zamezit možnosti korupce byly politické posty obsazovány na velmi krátkou dobu, byla role tajemníka velmi důležitá, neboť zajišťovala kontinuitu a informovanost florentské politiky. Práce tajemníka byla většinou administrativní, někdy diplomatická a často zahrnovala psaní diplomatických dopisů a depeší. Tato práce pro svůj obsah předpokládala humanistické vzdělání a mezi Machiavelliho předchůdci v úřadě lze najít takové význačné humanistické učence, jako byli Leonardo Bruni či Poggio Bracciolini. Víme, že malý Niccolò se již od dětství učil latinu, není však jisté, že by studoval na univerzitě. Je však obtížně představitelné, že by nezkušený (byla to jeho první politická či administrativní funkce) mladík pocházející ze spíše nevýznamné rodiny získal tak významný úřad bez něčí přímluvy. Lze se domnívat, že oním přímluvcem mohl být

Marcello Adriani, profesor na *Studio Fiorentino* (Florentská univerzita), který se po roce 1498 také zapojil do florentského politického života.

Machiavelli se brzo stal uznávaným členem florentského politického aparátu a o jeho významu svědčí i to, že mu přes jeho relativně nízký původ, který představoval nepřekonatelnou překážku v jeho kariérním postupu, byly svěřovány obtížné a důležité úkoly. Machiavelli se tak účastnil řady diplomatických misí ať již v Itálii (Caterina Sforza, Cesare Borgia, Julius II.), či v zahraničí (Francie, Švýcarsko, Německo).

Roku 1502 se největším nebezpečím pro Florencii stal Cesare Borgia. Cesare byl syn papeže Alexandra VI. a za pomoci svého otce usiloval o vytvoření vlastního státu v Romagni. Území Romagne právně náleželo papežskému státu, ale vzhledem k tomu, že ten nebyl schopen jej účinně kontrolovat, bylo na něm fakticky nezávislé a bylo rozdrobené na řadu státčků. Cesarovi se podařilo za přispění církevních peněz a francouzského krále Romagnu rychle dobýt. Poté se rozhodl obrátit svoji expanzi směrem do Toskánska, kde se hlavním předmětem jeho zájmu stala Florencie. Přestože k samotnému útoku na Florencii nakonec nedošlo jen díky zásahu francouzského krále, který měl Florencii jako svého tradičního spojence, stala se zkušenost s Borgiou pro Machiavelliho myšlení naprosto zásadní, neboť demonstrovala politickou a vojenskou slabost florentského státu.

Ve stejném roce, v jakém Borgia harašil zbraněmi na hranicích florentského teritoria, prošla Florencie další institucionální proměnou, jejíž příčiny lze hledat ve vyostření vnitřního florentského konfliktu. Jak již bylo naznačeno výše, hlavní osa vnitřního konfliktu ve Florencii vedla mezi městskou aristokracií, která usilovala o přeměnu lidové republiky na úzkou vládu (*governo stretto*), tj. na republiku ovládanou *ottimatii*, ať již s, nebo bez význačného postavení Medicejského rodu, a jakousi střední třídou (*populo minuto*), která usilovala o zachování či prohloubení lidového charakteru republiky, tj. o širokou vládu (*governo largo*). Tento spor ohrožoval samotnou existenci republiky a jako jedno z jeho řešení se jevila změna postavení gonfaloniera, který dále neměl být volen pouze na rok, ale po vzoru benátského dóžete na doživotí. Prvním (a zároveň

i posledním) doživotním gonfaloníerem se stal Piero Soderini, který byl zvolen díky hlasům aristokracie, ale po svém zvolení se (podobně jako Savonarola) opíral o nižší společenské vrstvy. Machiavelli byl po celou dobu jeho vlády považován za Soderiniho člověka a tato pověst se stala jednou z příčin jeho pádu po návratu Medicejských.

Následujících deset let Soderiniho vlády lze z pracovního hlediska označit za nejúspěšnější období Machiavelliho života. Roku 1503 umírá papež Alexandr VI. a jeho smrt znamená i pád jeho syna Cesara Borgii a konec bezprostředního ohrožení Florencie. Roku 1506 se Machiavellimu podaří přesvědčit florentské představitele, aby mu povolili zřídit lidovou milici, která měla ukončit závislost Florencie na žoldnéřských armádách. Machiavellimu je umožněno získávat rekruty ve venkovských oblastech florentského státu, vyzbrojit je a zahájit jejich výcvik. Roku 1509 se Florencii podaří dobýt zpět Pisu, strategický přístav na řece Arno, který Florencie ztratila roku 1494 kvůli zásahu Karla VIII. Na tomto znovudobytí se podílela i Machiavelliho milice, a Machiavelli tak prožívá největší úspěch své politické kariéry.

Poté však přichází tragický rok 1512. Roku 1511 papež Julius II. iniciuje vznik Svaté ligy, koalice mezi papežem, Španělskem a Benáťany, jejímž cílem je vyhnání Francouzů z Itálie. V bitvě u Ravenny v dubnu 1512 sice Francouzi porazí vojska Svaté ligy, ale francouzská armáda utrpí tak velké ztráty, že jí nezbývá než se z Itálie stáhnout. Odchod francouzské armády z Itálie představuje pro florentskou zahraniční politiku zásadní problém. Nejenže tímto ztratila svého hlavního spojence a garanta nezávislosti, ale hegemonek na Apeninském poloostrově se stává koalice papeže a španělského krále, která mimo jiné usiluje i o návrat Medicejských do Florencie. Soderiniho vedení celou situaci ještě zhorší svojí váhavostí, neobratnou diplomacií a strategickými chybami, za což jej Machiavelli později ostře odsoudí. Události tak rychle spějí ke vpádu španělského vojska na florentské teritorium. Na konci srpna 1512 Španělé oblehnou a vyplení Prato. Florentské síly včetně Machiavelliho milice se nezmůžou na řádný odpor a prchnou z bojiště. Zprávy o španělských krutostech v Pratu vyvolají mezi Florentány obavy z toho, že